

Pedagogika volného času

Různá pojetí a vývoj

doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Východiska rozvoje PVČ

VĚDA REFLEKTUJÍCÍ VOLNÝ ČAS Z HLEDISKA OSOBNOSTNÍHO ROZVOJE JEDINCE

- východisko: filozofie/teologie, sociologie, psychologie
- základní metoda: zkoumání fenoménu „volný čas“ a jeho místa v životě člověka
- praktický výsledek: stanovení etických, politických a pedagogických principů pro utváření volného času

SPECIÁLNÍ OBOR PEDAGOGIKY ZAMĚŘENÝ NA VÝCHOVU VE VOLNÉM ČASE

- východisko: mimoškolní pedagogika (zájmová činnost, organizace dětí a mládeže, práce v nízkoprahových zařízeních)
- základní metoda: zkoumání vlivu volnočasových aktivit na děti a mládež a metod práce s dětmi a mládeží ve volném čase
- praktický výsledek: rozvinutí organizace a metodik volnočasových aktivit

Pedagogika volného času v České republice

navazuje na dvě tradice:

PEDAGOGIKA VOLNÉHO ČASU

(Německo, vliv Francie)

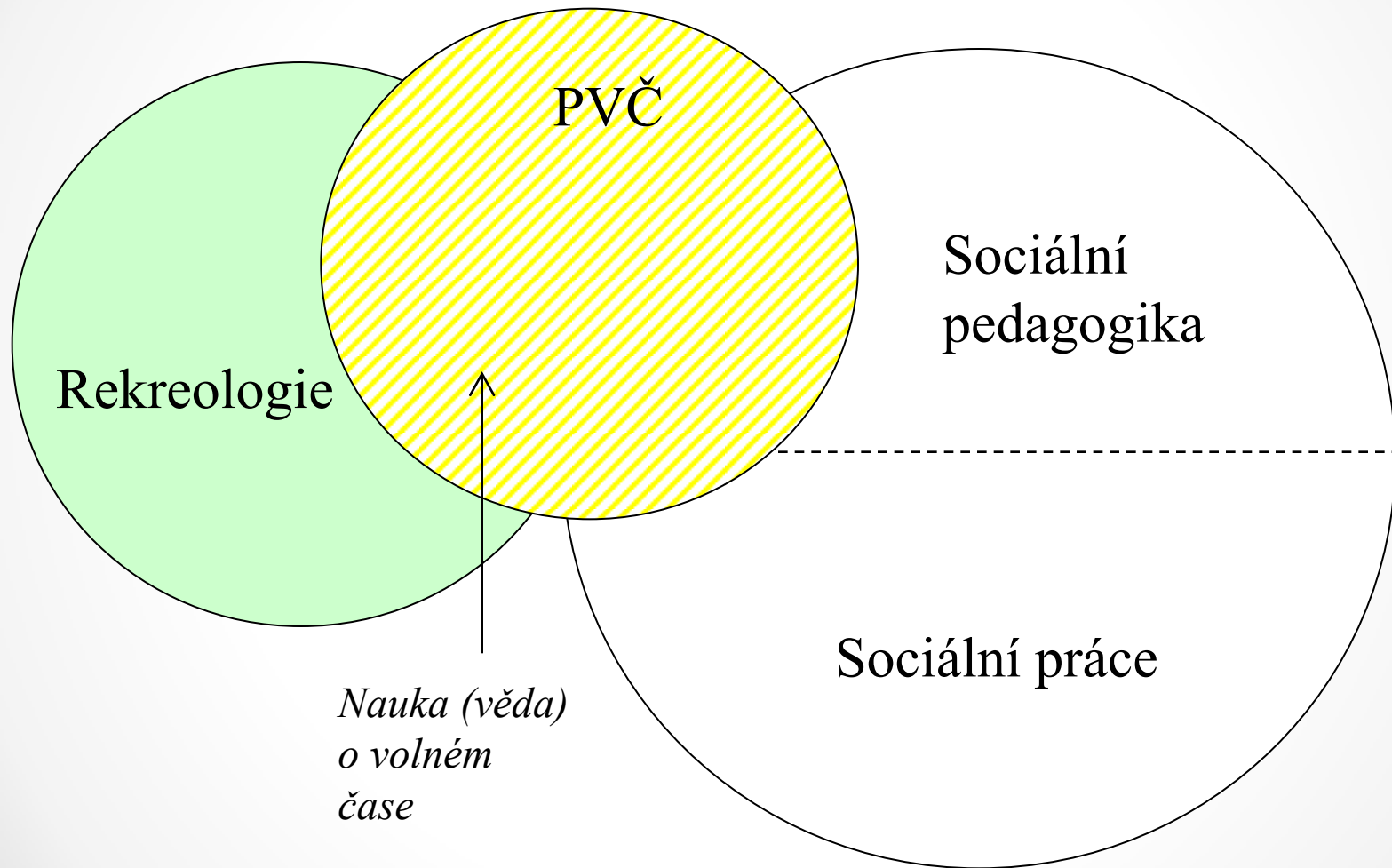
- sociálně-pedagogické zaměření
- výchova neformální a informální
- otevřenost výchovného prostředí
- vychází ze společenských věd
- spektrální výzkumný obor

MIMOŠKOLNÍ VÝCHOVA

(postkomunistické země)

zaměření na děti a mládež
neformální výchova
organizovaná činnost
z původní vazby na školu
samostatná síť zařízení
sociální problémy neřeší

PVČ – samostatný obor nebo součást sociální pedagogiky? (1)

PVČ – samostatný obor nebo součást sociální pedagogiky? (2)

- Chápeme-li PVČ jako pedagogickou disciplínu zaměřenou *na výchovu ve volném čase*, je součástí sociální pedagogiky v jejím širším pojetí.
- Chápeme-li PVČ jako spektrální obor, který *zkoumá fenomén volného času z hlediska různých vědeckých disciplín*, se zvláštním zaměřením na rozvoj člověka a jeho socializaci, přesahuje oblast sociální pedagogiky.

Vývoj PVČ v Německu

Užívání pojmů:
„Freizeitpädagogik“
„Freizeitpädagoge“
„Freizeitkultur“

Význam volného času
pro školu, sociální
pedagogiku a vzdělávání
dospělých

Pokus o etablování
samostatné profese
vlastním polem
působnosti

Pedagogický výzkum
s volného času

1929

Fritz Klatt

60. léta

Giesecke

Pöggeler

70. a 80. léta

Opaschowski

Nahrstedt

90. léta

Kommission
Freizeitpädagogik
in der DGFE

IFKA Bielefeld

Pädagogische
Freizeitforschung

Úkoly do budoucna

Demografický vývoj a z toho vyplývající otázky vztahů mezi generacemi. Zvýšený význam informálního učení.

Změna paradigmat: od předávání vědomostí ve vztahu k zaměstnání ke zprostředkování kompetencí, které umožňují (kreativně) utvářet život.

Vývoj pedagogiky volného času v České republice

- Metodická pomoc Pionýrské organizaci ČSM a vznikajícím Domům pionýrů a mládeže (1949-1955)
- Osamostatňování sítě Domů pionýrů a mládeže a jejich metodické činnosti (1955-1965)
- Začátek reflexe fenoménu „volný čas“ (1965-1971)
- Kvantitativní rozvoj sítě Domů pionýrů a mládeže a jejich metodiky (1971-1989)
- Pluralita pedagogického působení ve volném čase a nová reflexe „pedagogického ovlivňování volného času“, kontakt se zahraničím (po r. 1989)
- Hledání alternativních přístupů v PVČ (současnost)

Dva pohledy na profesi pedagoga volného času (PVČ)

a) Legislativní hledisko se opírá

- o zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících
- o vyhl. č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků – a zejména o Přílohu č. 5 této vyhlášky

a stanoví, co je náplní práce PVČ ve školách a školských zařízeních

b) Obsahové hledisko,

které hledá odpověď na otázku, *co je posláním PVČ*, a to nezávisle na jeho pracovním zařazení (nejde tedy jen o školy a školská zařízení, ale i církevní instituce, zařízení sociálních služeb nebo také komerční volnočasová zařízení)

Legislativní předpoklady pro výkon profese PVČ

- Kvalifikační požadavky na PVČ jsou vymezeny **zákonem č. 563/2004 Sb., § 17.**
- Do roku 2012 zákon **nerozlišoval mezi pedagogickými pracovníky, kteří pracují ve školském zařízení na hlavní nebo vedlejší pracovní poměr, a mezi vedoucími kroužků, táborů a jiných aktivit, kteří pracují ve školském zařízení pouze externě.**
- Ze zákona se také **vytratili dobrovolní pedagogičtí pracovníci**, protože § 2, odst. 1 tohoto zákona počítá s tím, že každý pedagogický pracovník je „zaměstnanec“.
- V roce 2012 se podařilo prosadit do zákona o pedagogických pracovnících rozlišení mezi „pedagogem volného času, který vykonává **komplexní přímou pedagogickou činnost** v zájmovém vzdělávání“ a pedagogem, který vykonává „**dílčí přímou pedagogickou činnost**“.
- Pro vykonávání obou pracovních zařazení stačí jakékoliv terciární či sekundární pedagogické vzdělání, případně pouze kurz akreditovaný v systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP).
- Rozdíl v kvalifikačních požadavcích pro komplexní a dílčí pedagogickou činnost spočívá pouze v tom, že minimální kvalifikační požadavek na komplexní přímou pedagogickou činnost v zájmovém vzdělávání je maturita a kurz pedagogiky v rozsahu 120 hodin, zatímco pro dílčí přímou pedagogickou činnost stačí výuční list a kurz v rozsahu 40 hodin (Zákon č. 563/2004 Sb.).

Důvody minimalistických nároků na PVČ

- Nikdy nebylo snadné zajistit vedoucí pro tzv. zájmovou činnost.
- Většinou se tohoto úkolu ujímali nadšenci z řad rodičů nebo mladých lidí, kteří zájmovým vzděláváním sami prošli.
- Vzhledem k tomu, že nelze zajistit ani řádnou kvalifikaci těchto lidí (vedoucích kroužků), ani nelze jejich práci spravedlivě honorovat, je požadavkem zachování systému zájmového vzdělávání, snížit nároky na vzdělání těchto vedoucích na minimum.
- Proto do roku 2012 byl minimálním požadavkem kvalifikačním požadavkem kurz o rozsahu 80 hodin, dnes o rozsahu 40 hodin, který může absolvovat každý, kdo je vyučen (má výuční list).
- Pedagog volného času je tedy profese, k jejímuž výkonu se požaduje velmi malé vzdělání (menší vzdělání má už jen asistent pedagoga, který nepracuje ve třídě s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami).

Zájmové vzdělávání bylo součástí „výchovy mimo vyučování“

- Pojem „zájmové vzdělávání“ vychází z předpokladu, že se dítě chce věnovat některým činnostem, které zná již ze školy, do větší hloubky, dobrovolně, ve svém volném čase. Hlavní myšlenka této koncepce byla obsažena např. v zákoně č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních:
- „Výchova mimo vyučování tvoří **organickou jednotu se školní výchovou**. Jejím úkolem je poskytnout žákům po vyučování aktivní odpočinek, rozvíjet jejich osobité schopnosti, nadání a zájmy, vést je k účasti na společenském životě přiměřeně jejich věku a pomáhat jim při přípravě na vyučování. Výchova mimo vyučování přispívá i k uvědomělé volbě povolání.“
- Proto dosud mnoho lidí, včetně odborné veřejnosti, ztotožňuje práci pedagoga volného času především s vedením kroužků.
- Dnes je ale (potenciální) obsah činnosti pedagoga volného času dle platné legislativy mnohem širší (viz další obrázek).

Náplň práce PVČ podle Přílohy č. 5

Vyhl. č. 317/2005 Sb. - výběr

- Výchovná a vzdělávací činnost zaměřená na oblast volného času dětí, žáků, studentů, mládeže nebo pedagogických pracovníků a dalších dospělých zájemců
- Provádění informační a konzultační činnosti a odborné pomoci v oblasti volného času pro školy, školská zařízení, občanská sdružení a další zájemce.
- Organizace soutěží, přehlídek, soustředění, pobytů a táborové činnosti
- Tvorba programů, poskytování metodické a konzultační činnosti a specializované odborné pomoci subjektům působícím v oblasti zájmového vzdělávání a volného času.
- Zajišťování péče o talenty
- Tvorba obecných celostátních nebo krajských forem a metod ve výchově a vzdělávání v oblasti volného času

Poslání pedagoga volného času

Kdo je „pedagog volného času“? (2007)

Pedagog volného času je pedagogický pracovník, který pomáhá dětem, mládeži i dospělým k tomu, aby mohli využít potenciál svého volného času k rozvoji své osobnosti, k vytváření a prohlubování sociálních vazeb v kontextu života komunity i celé společnosti.

Poslání pedagoga volného času (2019)

Pedagog volného času pomáhá lidem, aby se naučili vážit si hodnot, které dostávají jako dar (milost), otevřeli se jim a naučili se je přijímat, a tak dozrávali do plnosti lidství.

Východiska

- *Myšlenku návratu ke kontemplaci o otevřenosti v kontrastu k ideálu „dělníka“ vyjádřil Josef Pieper ve své knize „Muße und Kult“ (1948)*
- *O „hodnotách, které se nedají koupit“, mluví český filosof Jan Sokol.*
- *O výchově jako „vyvádění člověka z vegetativní sebestřednosti k odpovědnosti za vztah k sobě, k druhým, k tomu, co nás přesahuje, k prostředí přírodnímu a sociálnímu“ mluvil Radim Palouš.*

Pedagog jako pomáhající profese

Schmidbauer:

- *„Termín pomáhající profese definuje skupinu povolání, která jsou založená na profesní pomoci druhým lidem. Patří mezi ně například zdravotnické profese, pedagogické profese, profese zaměřené na sociální pomoc a dále také duchovní, psychologové, terapeuti. Tyto profese mají některé společné rysy, které je odlišují od ostatních povolání.“*
- Autor s naprostou samozřejmostí zařazuje pedagogické profese mezi pomáhající profese. To ovšem není tak jednoznačné. Záleží totiž na tom, o jakou profesi se jedná, a jaký je osobní přístup pedagogického pracovníka (nebo alespoň) obecně rozšířený přístup odborné veřejnosti.

Ptáme se:

- Za jakých okolností máme/můžeme pedagogickou profesi považovat za pomáhající?
- Anebo je skutečně „pomáhající“ ze své podstaty?

Čtyři pojetí profese PVČ

- ❖ **Vedoucí (organizátoři) zájmových útvarů** chápou svou roli spíše jako roli trenéra, instruktora či lektora. Tato role je namístě, pokud mluvíme o vzdělávacích kurzech pro dospělé, případně o trénování nebo výcviku dospělých, ať už za účelem rekvalifikace anebo sledování vlastních zájmů – koníčků.
- ❖ **Vychovatel v tradičním pojetí** chápe svoje povolání explicitně jako pomáhající profesi. Je to *paidagogos*, tedy průvodce člověka v počátečních etapách jeho životní cesty. Jeho posláním je *paideia*, tedy „vytržení z všedního dne“, „povznesení z všednodenní zaneprázdněnosti k reflexi této mravenčí připoutanosti“ (Palouš)
- ❖ **Animace** předpokládá u každého člověka skrytý potenciál schopností, který animátor pomáhá *objevit, realizovat a rozvinout*. Tato důvěra v „dobré jádro“ v každém člověku umožňuje motivovat i lidi, kteří si nedůvěřují anebo vůbec o svých schopnostech nevědí
- ❖ **Pedagogika citlivá k sociálním vztahům** a problémům mladých lidí je zaměřená na pomoc mladým lidem při jejich socializaci, zejména těm, kteří mají socializační problémy. Jedná se tedy o sociálně pedagogickou praxi. Příkladem realizace sociální pedagogiky může být činnost kongregace Salesiánů dona Boska a některých sociálních pracovníků nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM).

Kurikula pedagogiky volného času

A. Zaměření (jen) na odbornost

- Charakteristické pro některé učitelské obory
- U PVC spíše u externích vedoucích kroužků, u vedoucích pracovníků převládá management

B. Vychovatelství

- Velmi málo mužů v tomto povolání
- Také ženy preferují práci v mateřských školách před volnočasovou pedagogikou

C. Animace (realizuje se na TF JU v Českých Budějovicích)

D. Sociální pedagogika

- Obor často velmi teoretický, bez jasného vymezení vůči ostatním disciplínám

PVČ v zájmovém vzdělávání

Zájmové vzdělávání se realizuje v těchto prostředích:

- střediska pro volný čas dětí a mládeže,
- školní kluby
- školní družiny
- školy
- občanské iniciativy
- církevní instituce
- komerční zařízení

Zájmová činnost

Pávková (2002):

Zájmová činnost je cílevědomá aktivita zaměřená na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností.

Pöggeler (1970):

Koníček je činnost člověka, kterou upřednostňuje, která není jeho zaměstnáním, baví ho a je realizována ve volném čase.

Specifika zájmového vzdělávání (na rozdíl od školního vyučování)

podle Pávkové:

- Dobrovolnost a samostatné rozhodování
- Program závislý spíše na úrovni zájmů
- Větší prostor pro individuální přístup
- Relativní časová neohraničenost
- Možnost realizace v motivujícím prostředí

Etické otázky pedagogiky volného času

- Kde jsou hranice mezi „pedagogickým zhodnocováním volného času“ a manipulací?
- Jak hodnotit ovlivňování reklamou nebo monopolními produkty?
- Není v kontextu mediální společnosti proklamovaná světonázorová neutralita vzdělávacích institucí spíše vyklízením pole nekontrolovatelnému vlivu marketingově úspěšných značek?

Příprava práce v zájmovém útvaru

Východiska přípravy

- Účastníci zájmového útvaru
- Obecné cíle práce
- Roční plán
- Možnosti materiální (prostředí, finance)
- Možnosti časové
- Možnosti personální
  - možnosti vedoucího
  - možnosti účastníků

Postup přípravy

- Cíle schůzky (Čeho chci dosáhnout?)
  - Vzdělávací cíl
  - Výchovný cíl
- Volba činnosti (Co budeme dělat?)
- Metoda činnosti (Jak to budeme dělat?)
- Pomůcky (Co k tomu potřebujeme?)
- Průběh (Čím začneme, co bude následovat, čím skončíme?)

Vzdělávací a výchovný cíl

- U zájmového kroužku se při stanovení vzdělávacích cílů řídíme podle osnov (ročního plánu činnosti)
- Výchovný cíl závisí na:
  - výchovném plánu
  - úrovni vztahů
  - situaci účastníků
- Vztah mezi vzdělávacími a výchovnými cíli se řídí charakterem zařízení (organizace)

Volba činnosti

Volba činnosti závisí na:

- charakteru volnočasové aktivity (otevřená práce, zájmový kroužek, příležitostná činnost)
- počtu a schopnosti účastníků
- vnějších podmínkách (prostorové zázemí, materiální a personální zabezpečení, počasí atp.)

Metoda činnosti

- Metody, které používáme při jednotlivých aktivitách, jsou stanoveny odbornými metodikami (u kroužků odbornou didaktikou jednotlivých oborů)
- Dále uvažujeme o metodách, které pomáhají při vytváření vztahů mezi účastníky a při motivaci
- Máme na paměti **princip participace**

Princip participace

PARTICIPOVAT = PODÍLET SE

- na plánování
- na rozhodování
- na realizaci
- na hodnocení

**Vychovávaný není jen
objektem výchovy, nýbrž
jejím subjektem!**

Co potřebujeme k realizaci?

- Místo
- Čas
- Vybavení
- Drobné pomůcky (spotřební zboží)
- Personální zabezpečení (kolik lidí, kdo?)
- Další zajištění (např. doprava, pojištění...)

Průběh

- **Zahájení – osobní přivítání (prezence)**
- **Vytvoření atmosféry (rozhovor, hra)**
- **Motivace činnosti**
- **Vlastní činnost** (koordinace, podněcování, korigování...)
- **Zhodnocení**
- **Závěr – rozloučení, motivace na příště**